

Міжнародний туризм у контексті модернізації зовнішньоекономічної діяльності України на засадах сталого розвитку

Визначено сутність та проаналізовано типологію сталого туризму, а також методологію оцінки рівня сталості. Здійснено аналіз тенденцій розвитку міжнародного туризму. Розглянуто досвід розвитку сталого туризму в Китаї, окреслено пріоритетні напрями сталого розвитку туризму в контексті модернізації зовнішньоекономічної діяльності України.

Ключові слова: міжнародний туризм, сталий розвиток, дестинація, модернізація, глобальні критерії сталого туризму.

Постановка проблеми. Необхідність модернізації зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) України визначається якісно новою ситуацією у довгостроковій перспективі, що зумовлено глобалізаційними процесами, загостренням конкурентної боротьби на світових ринках, а також необхідністю переходу всього економічного комплексу країни на засади інноваційного та сталого розвитку. Сталий розвиток об'єднує найважливіші напрями діяльності, які тісно взаємопов'язані, зокрема: економічний, екологічний та соціальний. Туризм виступає галуззю, що концентрує у собі всі зазначені складові, і посідає одну із провідних позицій в структурі міжнародних економічних відносин, будучи динамічно зростаючим та високодохідним сектором світового господарства.

Разом з тим слід відзначити, що масовий міжнародний туризм, відіграючи, безумовно, позитивну роль як фактор економічного росту і соціокультурного розвитку (у тому числі формування толерантного відношення до представників інших культур), володіє значним руйнівним потенціалом. Зокрема, надмірне антропогенне навантаження на природні та культурно-історичні туристичні ресурси, що формують туристичну дестинацію, деградація та забруднення навколишнього середовища, руйнація культурних ландшафтів, проблема утилізації відходів тощо. У сукупності це призводить до зниження привабливості території і зниження попиту на туристичні продукти. В таких умовах актуалізується питання щодо комплексного вирішення даної проблеми на основі концепції сталого розвитку як однієї з найбільш перспективних у контексті модернізації економіки України. Для перетворення туристичної галузі на дієвий фактор соціально-економічного розвитку країни чи регіону необхідна модернізація та розвиток даного сектору відповідності до принципів сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сталого розвитку та розвитку міжнародного туризму висвітлені в наукових працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: О. Виноградової, Д. Діамантиса, Г. Заячківської, В. Квартальнова, Ф. Котлера, Д. Медоуза, Г. Папіряна, М. Портера, В. Смаля, Т. Ткаченко, А. Філіпенка, Ф. Франжіал-лі, К. Хантера, Т. Циганкової та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В сучасних умовах залишаються недостатньо вивченими та потребують конкретизації та подальшого дослідження питання щодо сутності концепції сталого туризму, методології оцінки рівня сталості, досвіду розвитку сталого туризму в окремих країнах з метою імплементації останнього в Україні для максимізації позитивного впливу туризму на основні соціально-економічні показники в країні та мінімізації негативних наслідків для навколишнього середовища.

Мета статті. Головною метою даного дослідження є визначення сутності та типології сталого туризму, дослідження сучасних тенденцій розвитку міжнародного туризму, удосконалення теоретичних аспектів та практичних рекомендацій щодо розвитку сталого туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу теоретичної бази видається можливим визначити сталий розвиток туризму як такий, що орієнтований на довгостроковий період, у процесі якого можливим є досягнення балансу в реалізації економічних, екологічних, соціальних і культурних цілей розвитку з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін (туристів, приймаючих та генеруючих дестинацій, місцевого населення), на основі раціонального використання туристичного потенціалу і багатостороннього партнерства. Дотримання принципів сталого розвитку туризму забезпечує зниження негативних наслідків туризму і досягнення максимально раціонального використання позитивних ефектів від туристичної діяльності.

У 1996 р. під егідою Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО) було виділено ключові принципи

концепції сталого розвитку туризму у XXI ст., які пізніше було доповнено Всесвітньою радою туризму і подорожей (ВРТП) та Всесвітнім фондом дикої природи (ВФДП). Загалом, можна визначити наступні принципи концепції сталого туризму та способи їх впровадження: заощадливе використання ресурсів; зниження рівня надмірного споживання та шкідливих викидів; збереження та розвиток природної та культурної спадщини; стратегічне планування розвитку туризму; сприяння розвитку туризму, що підтримує місцеву економіку; залучення місцевих громад; підготовка персоналу; маркетинг туризму; системний та перманентний моніторинг діяльності галузі [1-3].

З екологічної точки зору сталий туризм полягає у посиленні докладених зусиль щодо охорони навколишнього середовища, а також впровадженні практичного досвіду в цій сфері. Соціологія ідентифікує сталий туризм як спробу сконцентрувати якомога більше уваги на ознайомленні з місцевим населенням, що сприятиме розумінню місцевих звичаїв, традицій, цінностей певного регіону (країни). У зв'язку з цим туристи повинні: бути зацікавленими, проте обережними з природним середовищем; обирати засоби розміщення, що відповідають критеріям сталості; поважати стиль життя місцевих громад, їхню культуру, мову. Отже, сталий туризм вважається формою туризму, що сприяє довгостроковому менеджменту ресурсів з метою задоволення економічних та соціальних потреб, підтримки культурної цілісності та характерних екологічних процесів [4].

К. Хантер (Великобританія) представив чотири підходи до сталого розвитку туризму на базі чотирьох типів сталості у туризмі (табл. 1).

Таблиця 1

Типи сталості в туристичній галузі

Типи сталості в туристичній галузі	Характеристики
Дуже слабка (сценарій туристичного імперативу)	Статус: туризм перебуває на ранньому етапі формування. Критерій: туристична діяльність не спричиняє деградацію. Переваги: туризм є альтернативною формою розвитку; створює додаткові робочі місця; підвищує захист навколишнього середовища. Витрати: формує певний антропологічний вплив на місцевість.
Слабка (сценарій турпродукту)	Статус: розвинена галузь туризму. Критерій: підтримка туристичної діяльності та розвиток нових турпродуктів. Переваги: сприяє покращенню місцевої економіки та підвищенню зайнятості, збереженню навколишнього середовища, розвитку туристичного планування. Витрати: на збереження існуючої інфраструктури та турпродуктів.
Сильна (сценарій екологічного туризму)	Статус: туризм перебуває на ранньому етапі формування. Критерій: застосування екологічного менеджменту. Переваги: висока якість навколишнього середовища; економічне зростання; ріст рівня зайнятості; формування потужної туристичної дестинації. Витрати: у випадку недостатнього рівня попиту.
Дуже сильна (сценарій неотенічного туризму)	Статус: туризм на стадії активної експлуатації. Критерій: абсолютна консервація природи. Переваги: захист відновлюваних та невідновлюваних ресурсів; довгострокова екологічна привабливість. Витрати: у зв'язку з обмеженням розвитку туризму; практично заборона туристичної діяльності з метою мінімізації негативного екологічного впливу.

Джерело: складено за [5, с.115-116]

Аналіз табл. 1 дає можливість визначити, що сталий розвиток туризму залежить від рівня докладених зусиль, залучених уповноважених органів (приватних чи державних), адаптації та застосування відповідних законодавчих важелів, проведення заходів з метою охорони навколишнього середовища, ефективності та систематичності фінансування туристичних проектів, інвестиційної привабливості туристичного сектору, ступеня кваліфікації трудових ресурсів галузі, залучення місцевих громад, ефективного менеджменту дестинацією.

Слабкий тип сталості передбачає домінування зусиль щодо розвитку туристичної індустрії над збереженням навколишнього середовища. Така позиція буде доречною в умовах, де суспільство

більшою мірою залежить від туризму і відповідно зміни можуть призвести до суттєвих загроз. Третя форма сталості туризму – сценарій екологічного туризму – представляє міцний зв'язок між успішністю індустрії туризму та рівнем охорони навколишнього середовища, при цьому останній виступає пріоритетним завданням. Четвертий сценарій неотенічного туризму передбачає заборону розвитку туризму та пропонується до застосування в особливо екологічно вразливих регіонах. З вищевказаних чотирьох типів сталості туризму, на наш погляд, слід орієнтуватися на перехід до третього та четвертого сценаріїв (залежно від умов конкретної території).

Сталий розвиток туризму, безперечно, сприяє економічному розвитку будь-якої держави. Але його досягнення потребує створення певних умов (насамперед, забезпечення чистого довкілля). З метою усвідомлення значущості навколишнього природного середовища (НПС) для розвитку туристичної індустрії Європейська комісія проводить щорічні дослідження шляхом опитування населення. Результати дослідження провідних факторів, що детермінують вибір туристичної дестинації громадян Європейського Союзу (ЄС), представлено на рис. 1.

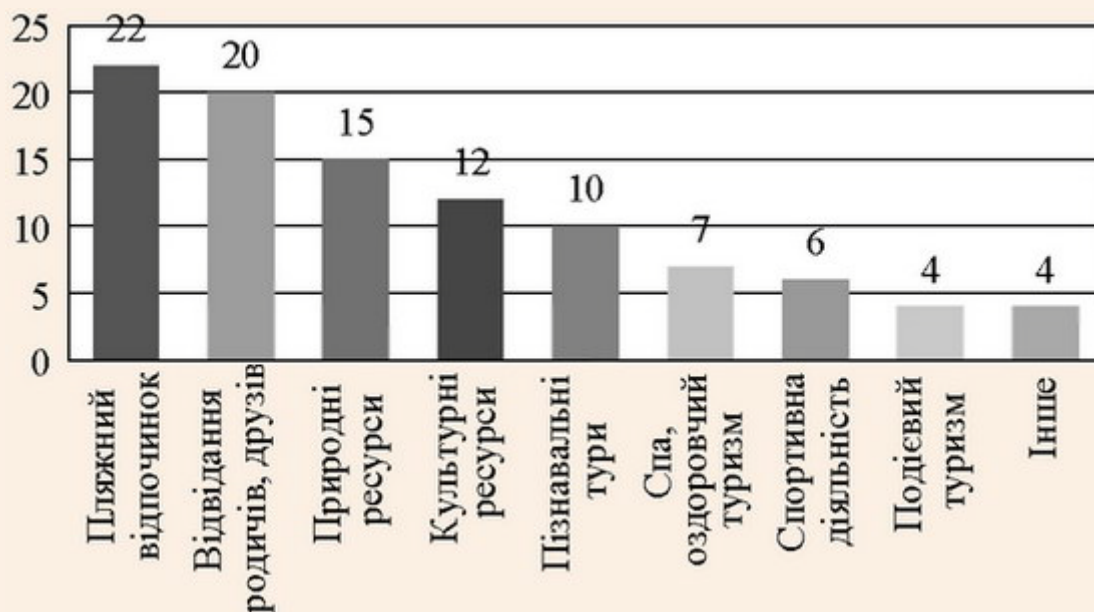

Рис. 1. Фактори, що детермінують вибір туристичної дестинації у ЄС, 2013 р.

Джерело: [6, с.6]

Результати опитувань свідчать, що в цілому НПС відіграє значну роль у формуванні потужного туристичного комплексу. Наявність належної інформації щодо можливостей ефективного використання природних ресурсів, а також їх збереження є важливою умовою в контексті перетворення цієї категорії ресурсів у значущий рушій розвитку туристичних секторів економіки. Оскільки показник частки природоохоронних територій у загальній площі держави є найнижчим з-поміж інших країн Європи, вкрай важливим є проведення заходів щодо охорони НПС, збільшення площ природоохоронних територій та стимулювання розвитку туристичних маршрутів на даних територіях в Україні (рис. 2).

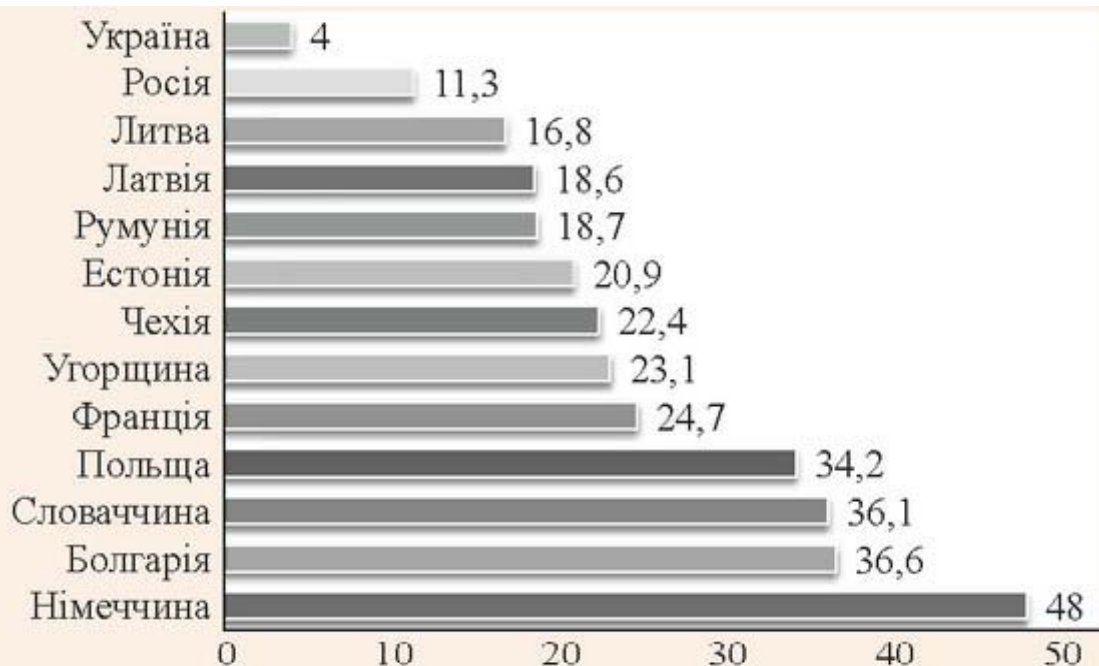

Рис. 2. Природоохоронні території у країнах Європи, 2012 р.

Джерело: за даними [7]

Отже, метою стратегії розвитку сталого міжнародного туризму є досягнення першочергових цілей, а саме: збереження природно-рекреаційних ресурсів; проведення маркетингової діяльності з метою просування туристичного продукту на світовий туристичний ринок; поєднання туризму з іншими галузями економіки.

Згідно з даними ЮНВТО, кількість міжнародних туристичних прибуттів перманентно зростає, сягнувши 1,087 млрд. осіб у 2013 р. При цьому лідером-реципієнтом залишається європейський туристичний регіон, що прийняв у 2013 р. 563 млн. туристів (52%). За прогнозами ЮНВТО, до 2020 р. очікується їх подальше збільшення – до 1,4 млрд. [8].

Результати аналізу статистичних даних туристичних потоків України свідчать про останню як одну із перспективних держав європейського туристичного регіону. Після суттєвого падіння показників туристичних потоків внаслідок глобальної фінансово-економічної кризи з 2010 р. спостерігається тенденція до відновлення та розвитку ринку – 24,7 млн. іноземних туристів у 2013 р. (рис. 3)

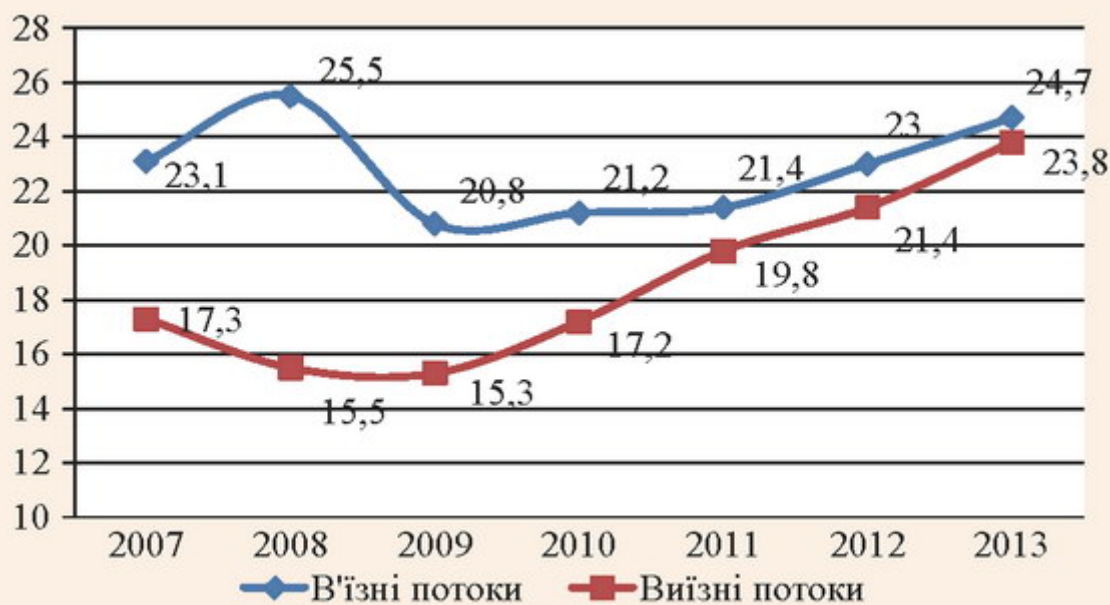

Рис. 3. Динаміка туристичних потоків в Україні за 2007-2013 рр.

Джерело: за даними [9]

Зважаючи на останні події в Україні, варто зазначити, що у зв'язку із анексією АР Крим загальні обсяги туристичних потоків в Україні, на нашу думку, кардинально не зміняться. Згідно зі статистичними даними, у 2013 р. частка регіону становила 24% від загальної кількості прийнятих туристів (6 млн. осіб) [10], з яких 70% становили українці. Прогнозується, що у 2014 р. дана частка українських туристів буде переорієнтована на інші регіони України, тому можна очікувати лише незначного зменшення за рахунок іноземних туристів (в основному з країн СНД), що складає приблизно 1,8 млн. осіб. Не слід виключати можливості спрямування туристів з України на курорти Болгарії, Грузії, Туреччини, Греції, Хорватії чи Іспанії, проте, враховуючи девальвацію національної валюти та зниження рівня реальних доходів населення, перетікання їх до виїзних туристичних потоків не буде масовим.

Таким чином, позитивні тенденції розвитку туристичної галузі, а також її сприятливий вплив на розвиток держави в цілому, повинні стимулювати більшу увагу з боку органів державної влади та представників туристичного бізнесу до розвитку туристичної індустрії, але обов'язково на засадах сталого розвитку. Базуючись на міжнародному досвіді, можна виділити такі основні передумови сталості туризму: наявність належних умов для успішної туристичної діяльності, яким повинні відповідати підприємства туризму та дестинації (надійність і безпека; якість сервісу; надійність інформації; контакт зі споживачем); здатність передбачати зміни та адаптуватися до них [11, с.7-8].

Із зростанням ролі сталого розвитку туризму виникла необхідність розробки методології визначення та оцінки останнього. У зв'язку з цим Глобальною радою зі сталого туризму (GSTC) у 2012 р. було затверджено Глобальні критерії сталого туризму [12]. Для забезпечення відповідності суті сталого туризму дестинаціям слід дотримуватися міждисциплінарного, цілісного та інтегрального підходу, що включає наступні цілі: демонстрація управління дестинацією на засадах сталого розвитку; максимізація соціально-економічних ефектів для місцевих громад й мінімізація негативного впливу; максимізація вигоди для навколишнього середовища та мінімізація негативних наслідків. Критерії розроблено для застосування дестинаціями всіх типів та масштабів на основі існуючих підходів, включаючи індикатори рівня дестинації ЮНВТО, критерії GSTC для готелів та туроператорів тощо.

Сфера використання критеріїв охоплює широкий спектр туристичних організацій та слугує основним орієнтиром для дестинацій, які прагнуть підвищити конкурентоспроможність, допомагає споживачам ідентифікувати регіони сталого туризму, пропонує сертифікаційним та іншим добровільним програмам рівня дестинації гарантії, що їхні стандарти відповідають загальноприйнятим зразкам.

Подальше успішне впровадження принципів сталості у розвиток туризму потребує консолідації зусиль усіх зацікавлених сторін на всіх рівнях. Важливою при цьому є роль уряду, оскільки прерогативу останнього складає формування стратегічної бази планування розвитку індустрії туризму на основі принципів сталості, забезпечення вивчення рекреаційного потенціалу територій, ініціювання розробки систем сертифікації, показників сталого розвитку з метою контролю за наслідками туристичної діяльності з соціальної, екологічної та економічної точок зору. Україна, власне, лише формує сучасну інфраструктуру і має своєрідну перевагу – відразу розвивати туристичну індустрію на засадах сталості.

Важливим, на наш погляд, є досвід сталого розвитку туризму Китаю, що полягає у активному використанні переваг взаємодії з міжнародними організаціями, які сприяють розвитку туризму. Серед них ЮНЕСКО, Всесвітній фонд дикої природи (ВФДП) та Міжнародний Фонд охорони навколишнього середовища (МФОНС). Саме останні відіграли ключову роль у визначенні територій природоохоронного значення Китаю і активно співпрацювали з місцевим населенням з метою формування ефективної та сучасної індустрії туризму. Діяльність вищевказаних організацій сприяла активізації інвестицій у делімітацію природоохоронних територій з боку місцевих жителів. Досвід взаємодії Китаю із МФОНС характеризується інноваційними рішеннями, зокрема, створенням міжнародної Академії екологічного туризму, що забезпечує навчання у сфері туристичного менеджменту 200 студентам щорічно. Крім того, Національна Адміністрація Китаю бере активну участь у різноманітних проєктах сталого розвитку, зокрема, у співпраці з ЮНВТО було відкрито третю Обсерваторію сталого туризму для спостереження за екологічними і соціально-економічними наслідками від туристичних потоків [13].

Рух у напрямку сталого розвитку туризму сприяє забезпеченню комплексу переваг як для споживачів турпослуг, так і для місцевого населення, а саме: покращення якості життя місцевого населення; посилення інтелектуальної значущості культурно-історичної спадщини та підвищення її привабливості для туристів; збереження задовільної якості навколишнього середовища; формування справедливого економічного механізму розподілу доходів і затрат серед усіх секторів економіки, що беруть участь в обслуговуванні туристів; наповнення місцевого бюджету внаслідок створення нових робочих місць та підприємств як у межах галузі туризму, так й у суміжних сферах; забезпечення притоку інвестицій в економіку регіону, в т. ч. у будівництво, сільське господарство та ін.; розвиток місцевого самоврядування та залучення місцевого населення до участі у розробці та прийнятті управлінських

рішень у сфері розвитку туризму; підтримка та розвиток мережі природоохоронних територій; створення нових об'єктів туристичної атракції тощо.

Отже, концепція сталого розвитку дає можливість вирішити наростаюче протиріччя між необхідністю задоволення зростаючих потреб туристів та обмеженою кількістю природних, соціальних, економічних ресурсів приймаючих дестинацій в умовах погіршення стану екологічного середовища.

Висновки і пропозиції. З урахуванням міжнародного досвіду видається можливим виокремити наступні пріоритети сталого розвитку туризму в контексті модернізації ЗЕД України:

1. Активна співпраця з міжнародними організаціями, які займаються питаннями сталого розвитку (ЮНЕСКО, ВФДП, МФОНС тощо), що значно посилить туристичну політику України та сприятиме залученню міжнародних інституцій до процесу її ефективної реалізації.
2. Підготовка кадрів для управління об'єктами природоохоронного значення.
3. Розробка проектів збалансованої експлуатації туристичних ресурсів та залучення інвестицій для їх виконання.
4. Виховання відповідального ставлення до природи з боку населення, особливо в межах територій, що володіють унікальними природними та історико-культурними ресурсами.

Крім того, потребують перегляду особливості оподаткування вітчизняних суб'єктів господарської діяльності, що здійснюють експорт туристичних послуг, зокрема, необхідним є запровадження додаткових важелів стимулювання розвитку вітчизняного туризму шляхом звільнення від ПДВ експорту послуг (в'їзний туризм) та зменшення ставки податку на прибуток для підприємств, які займаються організацією в'їзного та внутрішнього туризму, в т. ч. забезпечення за рахунок коштів державного бюджету часткового фінансування витрат участі туроператорів у престижних туристично-виставкових заходах, що проводяться за кордоном. Також нагальним питанням постає гармонізація з міжнародними стандартами статистичної звітності у галузі туризму. За основу, на нашу думку, слід взяти такі показники, як: частка туризму у ВВП країни та його частка в експорті послуг, доходи від проживання та споживання подорожуючими туристичного продукту (послуги), надходження іноземної валюти від експорту послуг, надходження обов'язкових податків і зборів від туристичної діяльності, зайнятість та обсяги інвестицій у сфері туризму.

Таким чином, забезпечення сталого розвитку туризму як одного із важливих напрямів модернізації ЗЕД України сприятиме підвищенню національної конкурентоспроможності й мінімізації негативних наслідків зовнішніх шоків.

Бібліографічний список

1. Davos Declaration: Climate Change and Tourism – Responding to Global Challenges / Second International Conference on Climate Change and Tourism, 3 October 2007. – Switzerland (Davos). – 4 p.
2. The Cape Town Declaration: Responsible Tourism in Destinations [Електронний ресурс] / The Cape Town Conference on Responsible Tourism in Destinations (Side event preceding the World Summit on Sustainable Development in Johannesburg in 2002), August 2002. – Режим доступу: http://www.capetown.travel/uploads/files/Tourism_RT_2002_Cape_Town_Declaration.pdf.
3. Johannesburg Plan of Implementation of World Summit on Sustainable Development [Електронний ресурс] / Johannesburg, 2004. – Режим доступу: http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/WSSD_PlanImpl.pdf.
4. Barlet S. Approches de Quelques Definitions, in Tourisme Solidaire et Developpement Durable / S. Barlet, J.-M. Colombron. – Paris: Les Editions du Gret, 2004. – 120 p.
5. Hunter C. Sustainable Tourism as an Adaptive Paradigm / C. Hunter // The globalization of Tourism and Hospitality: A Strategic Perspective (by T. Knowles, D. Diamantis; J.B. El-Mourhabi). – London: Cromwell Press, 2001. – 259 p.
6. Attitudes of Europeans towards Tourism. Report. Flash Eurobarometer 370 / TNS Political & Social, European Commission. – 2013. – 176 p.
7. Terrestrial Protected Areas (% of total land area) [Електронний ресурс] / База даних Світового банку. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/ER.LND.PTLD.ZS/countries/BG-HU-CZ-RU-UA?display=default>.
8. International Tourism Results and Prospects for 2014 [Електронний ресурс] / UNWTO News Conference 20 January 2014. HQ, Madrid, Spain. – Режим доступу: http://dtxqtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_ftur_2014_hq_jk_1pp.pdf.
9. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Об основных характеристиках туристического потока Республики Крым [Електронний ресурс] / Управление финансов и экономического анализа Министерства курортов и туризма Республики Крым. – Режим доступу: http://crimea.gov.ua/attachments/article/5439/Статистика_за_2013_год_на_сайт.pdf.
11. Action for More Sustainable European Tourism. Final Report of the Tourism Sustainability Group

- [Электронный ресурс] / Tourism Sustainability Group, 2007. – Режим доступа: <http://ec.europa.eu>.
12. The Partnership for Global Sustainable Tourism Criteria (GSTC Partnership) [Электронный ресурс] / Global Sustainable Tourism Criteria (GSTC) website. – Режим доступа: www.sustainabletourismcriteria.org/index.php?Option=com_content&task=view&id=58&Itemid=188.
13. Sun H. Study on Sustainable Development of China's Tourism / H. Sun, J. Zhu // Proceedings of International Symposium on Tourism Resources and Management. – 2010. – P.43-46.

Осипчук М.Д. Международный туризм в контексте модернизации внешнеэкономической деятельности Украины на основе устойчивого развития

Определена сущность и проанализирована типология устойчивого туризма, а также методология оценки уровня устойчивости. Осуществлен анализ тенденций развития международного туризма. Рассмотрен опыт развития устойчивого туризма в Китае, обозначены приоритетные направления устойчивого развития туризма в контексте модернизации внешнеэкономической деятельности Украины.

Ключевые слова: международный туризм, устойчивое развитие, дестинация, модернизация, глобальные критерии устойчивого туризма.

Osypchuk M.D. International Tourism in the Context of Foreign Economic Activity Modernization of Ukraine on the Basis Of Sustainable Development

The essence and typology of sustainable tourism as well as the methodology of assessing of the sustainability level are analyzed. Trends in the international tourism development are analyzed. The experience of sustainable tourism development in China is considered, the priority areas of sustainable tourism development in the context of the modernization of foreign economic activity in Ukraine are defined.

Keywords: international tourism, sustainable development, destination, modernization, global sustainable tourism criterias.